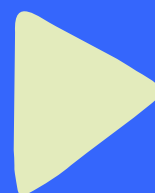

Podpora dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí ve škole

Tutoriál

Leden 2026

1. Úvod

Děti ze sociálně znevýhodněného prostředí tvoří ve školách heterogenní skupinu, která je často podceňovaná a zároveň nesmírně náročná na pedagogickou práci. Jejich životní podmínky, dynamika rodiny, vzdělávací zkušenosti i způsob, jakým se učí reagovat na svět, jsou často výrazně odlišné od očekávání školy. Selhávání těchto dětí proto nejčastěji nesouvisí s jejich schopnostmi, ale s nerovnými podmínkami, které ovlivňují vývoj jejich dovedností, návyků i vztahů.

Tato příručka si klade za cíl poskytnout základní orientaci, která umožní nejen pochopit specifika sociálního znevýhodnění, ale zejména **účinně podporovat děti, které se v něm nacházejí**. Vychází z Katalogu podpůrných opatření, školského zákona, pedagogické praxe a psychoterapeutických poznatků. Nerovnosti neřešíme snížením požadavků, ale vytvořením podmínek, které umožňují dítěti uspět.

2. Povaha sociálního znevýhodnění

Dítě s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodů sociálního znevýhodnění = skupina, která potencionálně nebo skutečně selhává, bez diagnostikované poruchy učení či chování, bez zdravotního postižení:

- **Široká škála příčin, které jsou MIMO ŠKOLU.**
- **Dítě je nemůže ovlivnit a stávají se přítěží i v jiné sociální realitě, ve škole.**
 - a) žijící v prostředí, kde není dlouhodobě dostatečně podporován ke vzdělávání či přípravě na vzdělávání (například z důvodů nedostatečného materiálního zázemí, nevyhovujících bytových podmínek, časové náročnosti dopravy do školy, nezájmu ze strany zákonných zástupců, konfliktů v rodině);
 - b) jehož zákonní zástupci se školou dlouhodobě nespolupracují a je to na újmu oprávněných zájmů dítěte;
 - c) žijící v prostředí sociálně vyloučených lokalit nebo lokalit sociálním vyloučením ohrožených;
 - d) který je znevýhodněn při svém vzdělávání z důvodu příslušnosti k etnické nebo národnostní skupině či specifickému sociálnímu prostředí, zejména je-li znevýhodnění spojeno s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka ve srovnání s ostatními dětmi třídy, z důvodu používání odlišného jazyka nebo specifické formy vyučovacího jazyka v domácím prostředí dítěte.

Sociální znevýhodnění není diagnóza, ale stav, ve kterém dítě nemá stejné vzdělávací příležitosti jako většina jeho vrstevníků. Tento stav je důsledkem **kombinace sociálních, kulturních, ekonomických, jazykových a vztahových faktorů**. Děti mohou žít v prostředí s nízkou gramotností pečujících osob, být vystaveny nestabilitě, zanedbávání nebo nadměrnému stresu. Jejich rodiče mohou mít vlastní kognitivní limity, psychické obtíže nebo negativní zkušenosti se školou.

Důsledkem nejsou pouze mezery ve znalostech, ale také omezené zkušenosti s organizací času, řízením pozornosti, orientací v instrukcích, schopností plánovat nebo řídit emoce. To vše se promítá do výkonu ve škole a často vede k neporozumění a nárůstu obtíží.

3. Specifika a projevy dětí se sociálním znevýhodněním

Děti mohou působit chaoticky, unaveně, nepozorně či nedbalým dojmem. Mnohé z nich mají zkušenost s nedostatkem hranic i struktury v prostředí, ve kterém žijí. To, co učitel vnímá jako nezájem, bývá ve skutečnosti adaptivní strategie dítěte, které se pohybuje ve světě nepředvídatelnosti a nedostatku jistoty.

Nedostatky v gramotnosti, oslabené jazykové dovednosti, nízká schopnost porozumět abstraktním instrukcím nebo malá slovní zásoba nejsou výsledkem „lenosti“, ale dlouhodobé absence stimulace v rodinném prostředí. Děti často nevědí, jak se učit, protože jejich rodina jim nedokázala zprostředkovat model efektivní přípravy na vyučování.

V oblasti sociální a emoční regulace se může projevit vysoká impulzivita, kolísavá pozornost, nízká frustrační tolerance či přehnaná opatrnost. Dítě reaguje na svět podle toho, jak svět reagoval na něj.

4. Podpůrná opatření a stupně podpory

Katalog podpůrných opatření rozdělil podporu do pěti stupňů, které slouží jako orientační mapa. Nízké stupně se zaměřují na pedagogické strategie, vyšší na odbornou pomoc, sociální služby a multidisciplinární přístup.

První a druhý stupeň podpory vytváří bezpečné a srozumitelné prostředí: jasná a logicky strukturovaná výuka, podpůrné zjednodušení instrukcí, opakování a vizualizace. Na třetím stupni se zapojuje širší odborný tým — školní psycholog, poradenské pracoviště či sociální služby. Čtvrtý a pátý stupeň představují komplexní intervenci pro děti, jejichž problémy mají výrazný sociální přesah.

Smyslem podpůrných opatření není dítěti „ulevit“, ale odstranit bariéry, které brání jeho vzdělávacímu rozvoji.

5. Význam vztahu ve vzdělávání a psychoterapii

Výzkumy z psychoterapie ukazují, že nejdůležitějším faktorem úspěšné změny není technika, metoda ani „správná diagnóza“. Největší efekt má **vztah mezi klientem a terapeutem**. Tento poznatek je natolik robustní, že byl potvrzen v metaanalýze 295 studií zahrnujících více než 30 tisíc osob.

Vztah vytváří **bezpečné prostředí**, které umožňuje člověku riskovat chybu, měnit chování a přehodnocovat vlastní zkušenost. Stejný princip funguje i ve škole. Učitel, který se o dítě zajímá, vytváří prostor, ve kterém dítě může přestat „bojovat o přežití“ a konečně začít pracovat na svém rozvoji.

U dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí je tento efekt silnější než u ostatních dětí. Mnohé z nich zažily odmítnutí, nepochopení, nepředvídatelnost nebo chaos. Učitel, který dokáže vytvořit stabilní, bezpečný a laskavý vztah, je často jediným dospělým, který dítěti ukazuje, jak vypadá důvěra a přijetí.

Vztah však není „osobní“ – je to **profesionální nástroj**, který má jasná pravidla, hranice a cíle.

6. Hranice a struktura jako bezpečí

Děti, které vyrůstají v prostředí bez jasných pravidel, často neznají rozdíl mezi hranicí a trestem. Škola jim může být prvním místem, kde se setkají s předvídatelnými požadavky a stabilním rámcem.

Hranice nejsou o přísnosti, ale o bezpečí.

Dítě se potřebuje spolehnout na to, že:

- učitel myslí to, co říká,
- pravidla platí každý den a pro všechny,
- důsledky jsou věčné a předvídatelné,
- chyby nejsou nástrojem ponížení, ale příležitostí k učení.

Bez hranic vzniká chaos. Bez laskavosti vzniká strach. Úspěšná pedagogická práce stojí mezi těmito dvěma póly.

7. Profesionální hranice mezi učitelem a rodičem

Spolupráce s rodinou je nenahraditelným nástrojem podpory dítěte, ale zároveň představuje jednu z nejnáročnějších oblastí práce s dětmi ze sociálně znevýhodněného prostředí. Učitelé se často ocitají v situacích, kdy se hranice mezi osobní a profesní rovinou začínají rozmazávat — zejména tehdy, když rodina prochází krizí, rodiče mají nízké kompetence nebo se dítě ocitá v ohrožení.

Pro zachování profesionální role, prevence vyhoření a zajištění transparentní spolupráce je nutné hranice **jasně pojmenovat, sdělit a dodržovat**.

7.1 Hranice nejsou překážka, ale bezpečí

Rodič, který sám vyrůstal v chaosu, často hranice vnímá jako odmítnutí. Proto je klíčové je vysvětlovat jako **ochranný rámec**, který umožňuje školní spolupráci fungovat.

Hranice chrání:

- učitele před přetížením,
- dítě před náhodností a dvojími pravidly,
- rodiče před studem a pocitem, že „znovu něco kazí“,
- samotný vztah před konfliktem a nejasnostmi.

Hranice mají být laskavé, stručné a neosobní. Nejde o moc, ale o předvídatelnost.

7.2 Co znamená hranice v praxi

Hranice nejsou jen o formálních pravidlech, ale především o **profesionálním nastavení komunikace**.

Patří sem například:

- Učitel rodičům nepředává **osobní telefonní číslo**. Používá výhradně školní komunikační kanály. Pokud ano, kontrahuje transparentně pravidla, jak se používá – do kdy volat, že není povinen odpovídat ihned apod.
- Kontakt mimo pracovní dobu je omezen pouze na krizové situace, které definuje škola, nikoli rodičova aktuální potřeba.
- Učitel nepřebírá zodpovědnost za situace, které spadají do kompetence jiných institucí (OSPOD, poradna, sociální služby).
- Učitel neslibuje intervence, které přesahují jeho roli (například nákup pomůcek z vlastních peněz, převoz dítěte autem, osobní doučování v domácnosti rodiny).
- Schůzky mají **jasnou strukturu, časový rámec a cíl**.

Transparentní hranice posilují důvěru — rodič ví, co může očekávat.

8. Individuální spolupráce 1:1 – investice do vztahu

Tento princip má obrovský dopad, ale většina učitelů jej nevyužívá, protože se domnívá, že klíčem ke spolupráci jsou **hromadné akce pro rodiče**. Ty ovšem nejsou efektivní pro rodiny ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Rodiče, kteří mají nízkou gramotnost, sociální stud, strach z autorit nebo negativní zkušenosti se školou, se takovým akcím vyhýbají. Pro ně je bezpečnější „nebýt vidět“.

Proto je **princip 1:1** mnohem účinnější a měl by být standardní strategií. Nebojme se ho využívat a rodiče na schůzku aktivně zvát, vysvětlit, že je to přátelské setkání a projev zájmu, nikoliv pozvání do školy, protože se něco děje!

8.1 Podstata intervence 1:1

Individuální setkání umožňuje:

- vytvořit vztah bez tlaku skupiny,
- snížit úzkost rodiče,
- předat informace způsobem, kterému rodič rozumí,
- získat klíčové poznatky o situaci dítěte,
- posilovat spolupráci průběžně, nikoliv jen reaktivně.

Rodiče, kteří přicházejí z prostředí plného chaosu, potřebují cítit, že vztah s učitelem je osobní, ale zároveň bezpečně ohraničený.

8.2 Investice času se vrací

Kvalitní vztah s rodičem funguje jako „bezpečnostní pojistka“. Pokud se objeví problém, rodič:

- méně útočí,
- více důvěřuje,
- častěji přichází pro pomoc,
- nevnímá učitele jako nepřítele,

— reaguje méně defensivně.

Díky individuálním schůzkám lze předejít mnoha konfliktům a misinterpretacím, které jinak učitelé musí dlouhodobě hasit.

8. Odkazy, co se mohou hodit

katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/uvod-6/

www.societyforall.cz/pbis

www.kartakid.cz

O dokumentu

Tento dokument vznikl jako doplňující materiál k webináři k revizi RVP ZV. Tutoriál slouží k rozšíření obsahu webináře o dodatečné informace a praktické podněty pro výuku. Záznamy a další informace o webinářích najdete na: webinare.rvp.cz/ips-kurikulum.

O webináři

Lektorka: Mgr. Milada Macháčková

Datum vysílání: 5. 11. 2025

Záznam: webinare.rvp.cz/webinar-npi/124456

Národní pedagogický institut
České republiky
Praha, leden 2026
www.npi.cz